

ŠKOFJA LOKA IN NARAVOSLOVCI IZ DOBE RAZSVETLJENSTVA

Uvod

Prvi izpričani začetki raziskovalnega dela na naših tleh in zbiranja domačega besednega zaklada iz naravoslovja segajo v dobo reformacije, ko so protestantski pisatelji oblikovali naš knjižni jezik ter za svoje tekste zajemali novo izrazje iz živega ljudskega govora. Tako so nastajale prve laične zbirke nomenklatoričnih in morfoloških terminov iz biologije, med katerimi jih je nekaj še danes v rabi. V tem oziru so bogatejši viri iz dobe reformacije Dalmatinova Biblija (1584) z registrom, Bohoričeva slovnica (1584), slovarji H. Megiserja (1592, 1603 in 1744) ter A. da Sommaripa (1607). Pomembnejše mesto med raziskovalci naše flore, favne in gee v tej dobi gre tudi tujcema, Italijanu P. A. Mattioliju (1500—1577) in Nizozemcu C. Clusiusu (1526—1609).

Okoli sto let pozneje je objavil svoje življenjsko delo *Die Ehre des Herzogthums Krain* I. W. Valvasor (1689) in nam med drugim v njem zbral v domačem jeziku imena za vrste žit, kultiviranih stročnic, pomembnejših zdravilnih zelišč, praprotnic, sadeže raznih dreves in nekaterih steblik.

Nato je prišel tudi za nas čas »velikega skoka naprej« v dobi napredka in razcvita naravoslovnih ved. In kot odsev razsvetljenske miselnosti se tudi pri nas pojavi več imen avtorjev, ki so odločilno vplivali na nadaljnji razvoj domačega naravoslovja. Med njimi je najstarejši I. Žiga Valentin Popovič (1705—1774), ki ga je že J. Kopitar imenoval »največjega učenjaka takratne Avstrije, vrlega filologa in naravoslovca« (*Kopitar's Kleinere Schriften*, 1: 120). V svojem največjem delu *Untersuchungen vom Meere* (1750) je Popovič pisal o mnogih naših in svetovnih problemih iz biologije, kar dokazuje zlasti njegova kritika epohalnega dela C. Linnéja *Systema naturae* (1740), ki je postalo temelj še danes splošno in mednarodno priznane binarne nomenklature. Približno istočasno pa je doma, v Podravju nastajal slovar *Dictionarium germanico-slavonicum* (1760), ki ga je sestavil leksikograf I. Anton Apostel (Bernard Mariborčan, 1711—1784). Rokopis je ohranjen v študijski knjižnici v Mariboru in obsega blizu 500 strani. V slovarju preseneča in mu daje razsvetljenski pečat množica slovenskih imen pri naravoslovnih geslih.

Prizadevanja teh in drugih slovenskih razsvetljencev so v drugi polovici 18. stoletja podprli in obogatili s svojimi publikacijami J. A. Scopoli (1723—1788), B. Hacquet (1739—1815) in F. X. Wulfen (1728—1805), ki so dalj časa živeli med nami in svetu odkrivali razkošje naše cvetoče divjine in druge lepote slovenske zemlje. V njihovih delih se često omenja Škofja Loka z okolico in edinstvena podoba njene žive in mrtve narave. Zato ne bo odveč, če si zanimivo trojico in njihovo snovanje pobliže ogledamo.

J. A. Scopoli in njegovo delo

J. A. Scopoli je bil Tirolec italijanskega porekla, rodil se je v mestecu Cavelese (1723). Šolo je obiskoval najprej v rojstnem kraju, nato gimnazijo v sosednjem Tridentu in v Hallu blizu Innsbrucka, medicinske študije pa je dovršil na univerzi v Innsbrucku (1743). Nato je nekaj let služboval kot zdravnik v domačem mestu, v Tridentu in v Benetkah. Že od zgodnje mladosti mu je bil pri srcu rastlinski svet. Često je obiskoval lekarnarja, ki je zbiral rastline,

J. A. Scopoli (1723—1788) je med drugim napisal monografijo o naši flori (1772) in entomofavni (1763) ter tako postavil temelje nadaljnjim taksonomskim raziskovanjem našega rastlinstva in živalstva.

da bi zvedel, kako se imenujejo in čemu služijo. Pod vodstvom nekega zeliščarja (kopača korenin) je večkrat obiskoval alpske vrhove v okolici Innsbrucka, nabiral in prepariral redkejšje vrste rastlin ter jih opremil s farmacevtskimi in C. Bauhinovimi imeni, ki so imela takrat v botanični taksonomiji večjo veljavo. V Benetkah je spoznal več botaničnih vrtov, med njimi tistega, ki ga je oskrboval znameniti botanik Sesler (1745). Leta 1753 je opravljal na dunajski univerzi praktični izpit pred komisijo pod predsedstvom tedanjega protomediaka monarhije Gerharda van Swietna in napravil nanj dober vtis. Zato mu je ponudil zaposlitev na Kranjskem, in tako je Scopoli prevzel službo zdravnika v idrijskem rudniku.

V Idriji se je srečaval z različnimi težavami, ki jih je moral prenašati skoraj 15 let in jih je podrobneje opisal v avtobiografiji, ki jo je priložil zadnjemu svojemu delu (1788: 80). Bil je nesrečen in nezadovoljen kot zdravnik idrijskih rudarjev, ki so jih mučile hidrargiroza, razne druge bolezni in revščina. O socialnih razmerah in o obolenjih rudarjev v Idriji je napisal monografijo *Tentamina physico-chymico-medica* (1761) in v njenem tretjem delu

(De morbis fessorum hydrargyri) jasno pokazal na krivdo delodajalca, to je na avstrijski erar oziroma upravo rudnika. Kritika socialnega reda seveda ni bila po volji direktorju rudnika Antonu Sartoriju, ki Scopoliju tudi sicer ni bil naklonjen.

Zato ni čudno, da se je rad umaknil v samotne predele proste narave in se povsem posvečal znanosti, posebno proučevanju rastlinstva in žuželk. Ko se je nekoliko razgledal po idrijski okolici, je spoznal, da se je znašel sredi edinstvenega bogastva florističnega in entomološkega (žuželčjega) sveta. V njem se je razplamtela učenjaška narava, hitel je z nabiranjem, raziskovanjem in determiniranjem rastlinskih in živalskih vrst, pri tem je bil često po več dni odsoten in je bil tako prisiljen zanemarjati svoje zdravniške dolžnosti. Tako je vedno znova prihajal v konflikte z upravo rudnika in direktorjem A. Sartorijem. V arhivskih aktih so ohranjene podrobnosti o nekaterih težjih primerih, ki jih je reševala dvorna pisarna na Dunaju oziroma G. van Swieten. Že 17.

Kranjska bunika ali skopolija (*Scopolia carniole*) se sicer imenuje po Scopoliju, odkril in upodobil pa jo je P. A. Mattioli v 16. stoletju. Slika je iz Mattiolijevih Komentarjev k Dioskoridu (1569)

Rušnata zvončnica (*Campanula caespitosa* Scop.), ki jo je Scopoli leta 1772 (1:144) opisal kot novo vrsto in mu še danes pri njenem latinskem imenu pripada izključno avtorstvo

225. *Campanula Caespitosa*.

Tab. 4.

julija 1755, torej leto dni po prihodu v Idrijo, je Scopoli vložil prošnjo, da bi mu pustili dotedanje stanovanje v Steinbergovi hiši, ker ga predstojnik rudnika namerava preseliti v novo hišo. On pa želi ostati, da bi vrt okoli Steinbergove hiše uredil in zasadil »mit vielen botanischen Kräutern mir zu meiner einzigen Unterhaltung und dem Publikum zu Nutzen...« Dvorna pisarna je ugodila Scopolijevi prošnji v upanju, da bodo poslej uprava rudnika in Scopoli živeli v harmoniji in medsebojni slogi (A. Müllner 1906: 269—271).

Kakor je tako ravnanje našega avtorja škodovalo ugledu in položaju zdravnika, tako je razumljivo zaradi nenehne časovne stiske, ki ga je mučila. To so namreč leta, v katerih je Scopoli dozoreval v učenjaka svetovnega slovesa. V njih so izšla pomembna dela, ki so postala vogelni kamni in mejniki tedanje biologije.

Kot smo že poudarili, so bili rudarji pomanjkljivo hranjeni in slabo oblečeni, mučili so jih črevesni paraziti, zlasti gliste, ki so jih izločali per os ali per rectum. Stanovali so v lesenih kolibah, ki jih imenuje Scopoli »miserrimae domunculae« (1788: 80). V predgovoru k svoji Flori piše, da se ni bal umazanih pastirskih koč (1760). Ponoči so v teh kočah gospodovale stenice in bolhe v tolikšnih množicah, da je Scopoli verjel, da stenice ponoči prilete po zraku in vdirajo skozi okna (1763: 121).

Insekticidov niso poznali, zato je Scopoli proti mrčesu svetoval hrapave liste fižola in pljučnice ter sokove mušnice, črnoge (*Actaea*), tobaka in nekaterih hroščev. Posebno je proti stenicam in muham priporočal rdečo mušnico (*Amanita muscaria*), kar omenja razen v Entomologiji (1763) tudi v obeh izdajah *Flore*. Pred bolhami ni bil varen na prenočiščih niti v najvišje ležečih pastirskih stanovih: »... Vidi etiam in tuguriis Pastorum summis in alpibus« (1763: 386).

Bedni položaj kmetiškega prebivalstva opisuje Scopoli tudi v razpravi o čebelah, zlasti na Notranjskem, kjer čebelarijo v izredno neugodnih razmerah: »... njive so manj plodne in kmetje povsod ubožni; ti so često prisiljeni, da prodajo še tiste panje, ki jih imajo. Kaj se more torej od teh nevednih in v revščini garajočih ljudi pričakovati? Uspeh bo isti, če jih ali z grožnjami priganjaš ali z nagradami vabiš. Svoboda kmetijstvo dviga, strogost zakonov pa ga zatira; zato bi se le-ti morali svojstvenemu značaju podnebja in prebivalstva prilagoditi. Tudi imajo tu graščinski oskrbniki navado, da podložnike silijo, da edino njim, ne pa tudi drugim med prodajajo« (1770: 21—22).

V zadnjem času so se pri kritičnem pregledu razprave o čebelah (*Dissertatio de apibus*, 1770) in njeni primerjavi z rokopisi in publikacijami slovenskih sodobnikov, čebelarjev iz srede 18. stoletja pojavili argumentirani dvomi v originalnost tega zanimivega Scopolijevega prispevka k zgodovini naše čebelarje. Ko je namreč historiograf naše apikulture (čebelarstva) S. Mihelič (1958: 69—70) primerjal Scopolijevo *Dissertatio de apibus* z ohranjenim rokopisom P. P. Glavarja (iz leta 1768) z naslovom *Vorschlag-Beantwortung*, je prišel do presenetljivih zaključkov, ki bi jih na kratko povzeli z avtorjevimi besedami: »... Podrobnejša analiza in primerjava Scopolijeve Razprave o čebelah z Glavarjevim Odgovorom nam jasno kaže, da je Scopoli, razen prvega in tretjega poglavja (Opazovanja) in nekaj v drugem in devetem opazovanju, vse drugo bolj ali manj spretno prepisal iz Glavarjevega Odgovora, prevedel v latinščino in deloma drugače razporedil...« (l. c. 1958: 69). — Vidimo torej, da je Scopoli ali pozabil ali hote zamolčal, da se je pri pisanju traktata o

apikulturi na Kranjskem posluževal tudi pisanih virov nekaterih svojih slovenskih sodobnikov.

Scopoli je zapustil Idrijo sredi maja 1769, ko še ni dokončal rokopisa za drugo izdajo knjige *Flora carniolica*. Medtem je bil namreč imenovan za profesorja in vodjo katedre za mineralogijo in metalurgično kemijo na rudarski akademiji v Banski Štiavnici (R. Fundarek 1975: 50). Ko je zaključeval svoj novi floristični rokopis, je opazil, da ni izpolnil obljub, ki jih je dal v predgovoru k prvi izdaji *Flore* (1760) in *Entomologije* (1763). V predgovoru k drugi izdaji *Flore* (1772) avtokritično in z resignacijo razmišlja o vzrokih, zakaj začetega dela ni mogel opraviti. Imel je v programu, da bi na Kranjskem raziskal naravoslovne zanimivosti, ki so do njegovega prihoda bile nepoznane. To se mu ni posrečilo, kajti še so ostale neraziskane skoro vsa Istra, nezdrava in močvirnata okolica Ogleja in del Dolenjske. Zdravniška služba, ki ga je vezala na Idrijo, mu je povzročala tisočere nepravilike, šibko zdravje in nevar-

IOANNIS ANTONII SCOPOLI

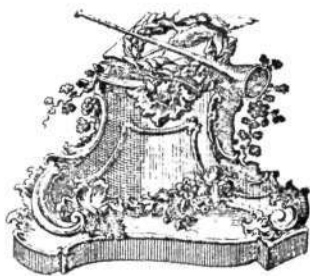
S. C. R. ET APOST. MAIEST. IN MONTANISTICIS ET MONETARIIS
CONSILIARIUM, SUPREMI HUNGARIE INFER. CAMERGRAPHIATVS OFFICII
ASSESSORIS, MINERALOGICAE PROFESSORIS, CAES. REG. AGRARIAE
SOCIET. STYRIAE CARNIOLIAE GORITIAE ET GRATISCAE, ORCONO-
MICAE BERNESENSIS, ET APIARIAE LVSATIAE SVPER. SOCIJ.

FLORA CARNIOLICA

EXHIBENS

PLANTAS CARNIOLIAE INDIGENAS

ET DISTRIBUTAS
IN CLASSES, GENERA, SPECIES,
VARIETATES,
ORDINE LINNAEANO.

TOM. I.

EDITIO SECUNDA AVCTA ET REFORMATA.

IMPENSIS IOANNIS PAVLI KRAVSS,
BIBLIOPOLAE VINDOBONENSIS.

1772.

Naslovna stran Scopolije-
ve Kranjske flore v drugi
izdaji, ki jo prištevamo
med temeljna dela naše
floristike

IOANNIS ANTONII SCOPOLI
MED. DOCT. S. C. R. ET APOST. MAIEST. MONTANÆ
CIVITATIS IDRIÆ PHYSICI

ENTOMOLOGIA
CARNIOLICA
EXHIBENS
INSECTA
CARNIOLIÆ INDIGENA
ET
DISTRIBUTA IN ORDINES, GENERA,
SPECIES, VARIETATES
METHODO LINNÆANA.

VINDOBONAE,
TYPIS IOANNIS THOMAE TRATTNER,
CAEL. REG. AVLAE TY. POGG. ET BIBLIOP.

MDCCLXIII.

Naslovna stran Scopolije-
vih Kranjskih žuželk, s
katerimi je isti avtor, ki
je spisal prvo Floro carni-
olico, pri nas uvedel tudi
entomološko panogo 1763

nosti potovanja, ki so ga često ogrožali roparski napadi, vse to mu ni dopuščalo, da bi delo dokončal.

Četudi je bila prva izdaja *Flore* (1760) že, ko je izšla, v nomenklatoričnem oziru zastarela, ima za nas velik, zlasti kulturno zgodovinski pomen. V njej navaja avtor pri 127 rastlinskih vrstah tudi slovenska imena v bohoričici, česar v drugi izdaji žal ni več storil.

Pri mnogih rastlinah našteva njihove zdravilne lastnosti, bodisi da jih je sam ugotovil, ali pa je zvedel zanje od drugih znanih zdravnikov. Obenem navaja, kako jih je treba uporabljati. Kot prepričan privrženec fiziokratizma je bil Scopoli utilitarist in v uvodu je jasno povedal: »...Skrbno sem dodal tudi zdravilne moči mnogih rastlin, in sicer samo take, ki sem jih sam večkrat opazoval. Zakaj tisti, ki naštevajo samo specifične razlike, zadovoljni s sterilno nomenklaturo, gotovo koristijo človeškemu rodu manj kakor tisti, ki dodajo rastlinskim opisom tudi njihove zdravilne lastnosti. Doslej ni zgovornost še

nikogar ozdravila in vse botanične metode, tudi če jih uporabimo istočasno, ne morejo ozdraviti niti pika od čebele. Oko, ki pazljivo motri rastlino, najboljše pojasni njene zdravilne moči z marljivimi eksperimenti. Tako namreč postane botanika ne samo prijetna, ampak tudi koristna» (1760: Praefatio).

V obeh izdajah Kranjske flore (1760, 1772) je skušal naš avtor zajeti in predstaviti avtohtone in kultivirane vrste cvetnic, kakor tudi pomembnejše skupine nižje razvitih rastlin, ki so bile tedaj še pomanjkljivo raziskane. Pri tem si je pridobil med drugim velike zasluge za razvoj mikologije (nauk o gobah) in lihenologije (nauk o lišajih). Zlasti velja to za drugo izdajo, kjer je med cvetnicami 56 vrst, za katere mu je še danes priznано izključno ali glavno avtorstvo. Te rastline so bile pred njim še nepoznane ali nepravilno opredeljene. V celoti je avtor opisal v 2. izdaji 1252 fanerogamnih vrst, kar predstavlja blizu polovice danes znanih (E. Mayer 1972: 304). Prav tako pa se srečamo s Scopolijevim imenom pri mnogih vrstah gliv in lišajev, ki jih je avtor kot prvi opisal, pravilno determiniral in uvrstil v novi sistem. Zato botaniki upravičeno pristevajo drugo izdajo Flore (1772) med temeljna dela naše floristike.

Zgovoren dokaz za to, da so mnoga Scopolijeva znanstvena dela pomembna še danes, so prispevali Avstrijci (Akademische Druck- und Verlagsanstalt, Graz), ki so ob dvestoletnici izida Scopolijeve knjige *Flora carniolica* (1772) natisnili njeno faksimilirano izdajo, istočasno pa so izšle v Gradcu tudi Scopolijeve žuželke *Entomologia carniolica* (1763). Tako so nas severni sosedje prehiteli s ponatisom obeh monografij, s katerima je J. A. Scopoli pred 200 leti utemeljil slovensko favnistiko (1763) in floristiko (1772).

Kakor s svojimi florističnimi deli, tako je Scopoli opravil pomembno pionirsko delo v biologiji s svojimi zoološkimi oziroma favnističnimi razpravami in publikacijami, med katerimi je najboljše *Entomologia carniolica* (1763 in 1972 v ponatisu). Knjiga ne zajema samo žuželk, pač pa celotno deblo členonožcev, kolikor jih je bilo tedaj poznanih pri nas na kopnem, v vodi, v zemlji, v zraku in v morju. To entomo-favnistično delo je vzbudilo veliko pozornost in so ga ocenjevali že številni avtorji. Sam C. Linné se je našemu avtorju zahvalil in pisal, da je iz te kranjske Entomologije zajemal več veselja kot če bi dobil 100 ducatov.

V razpravi *Observationes zoologicae* je med dvoživkami klasični opis proteusa, ob katerem je Scopoli lakonično pripisal: »Ill. Linnaeus, cui iconem misi, habet pro larva Lacertae... Mihi videtur Genus singulare« (1772: 74). Zelo pomemben je Scopolijev prispevek k naši ornitologiji, kjer nam je v razpravi o ptičjih vrstah *Descriptiones avium* (1769: 1—168) zapustil tudi zbirko slovenskih ptičjih imen. Ornitološkim razpravam sta posvetila pozornost že J. Ponebšek (1917: 4) in G. Schiebel (1919: 69—72), zlasti pa J. Gregori (1976), ki je upošteval razen *Descriptiones avium* (1769) še *Introduction ad historiam naturalem* (1777) in *Deliciae Florae et Faunae...* (1786). Naš ornitolog poudarja, da je v zadnjem katalogu ptičev Jugoslavije Scopoli citiran kot avtor pri treh rodovih (*Branta*, *Sylvia* in *Apus*) ter pri številnih taksonih nižjega reda, pri mnogih drugih vrstah pa najdemo njegovo ime kot avtorja v sinonimiki (1976: 244—245).

V potopisni razpravi *Res naturales noviter detectae aut illustratae in itinere Goritiensi* (1781: 6) je Scopoli posvetil daljši citat polhu (*Mus glis*), ki je bil podobno kot proteus C. Linnéju, tedanji svetovni avtoriteti v sistematiki,

1. CALLITRICHE. LINN. *Spec. plant.* p. 969.

Habitat circa Lok prope molendinum papyri, in
scaturigine fontis frigidi. Flora carniolica 1960: 177.

212. MENYANTHES trifoliata.

Habitat in paludibus *Labacensibus*, ež circa *Lokopolim*
in pratis, quae alluit, rivulus agitans rotam Molen-
dinii cartarii. Flora carniolica 1772: 136.

1394. LICHEM caperatus.

Habitat in PRUNIS, CERASIS, et copiose ad omnes
arbores inter *Aquas et Lokopolim*. Flora 1772: 387.

1. FAGUS foliis lanceolatis

Habitat circa *Pilgratz, Lok*, in sylva *S. Andree*,
S. Jacobi, S. Ujbaldi. Flora carniolica 1760: 417.

721. TEUCRIUM Scorodonia.

Habitat circa *Idriam, Seirach, Pellant*, in montibus,
circa medium Iulii florens. Flora carniolica 1772: 419.

324. LASERPITIUM Chironium.

Habitat in montibus *Lokopolitanis*. P. WULFEN.

Flora carniolica 1772: 197.

Montaža faksimiliranih citatov iz obeh izdaj Kranjske flore (1760 in 1772), kjer so omenjene
nekateri lokalitete iz okolice Skofje Loke (razlaga v tekstu)

nepoznana žival. »Celeberrimo Linnaeo ignotum animal, donec a me dono datum
acceperit...«, je zapisal (l. c.) naš avtor.

Razen z medicino, floristiko in favnistiko se je Scopoli uspešno ukvarjal
tudi z drugimi panogami naravoslovja, predvsem z gozdarstvom, kmetijstvom,
veterinarstvom, kemijo in mineralogijo. »Železni rudniki in fužine na Gorenj-
skem so skoro povsem opustošili gozdove...«, je ugotovil in sugeriral ukrepe
za izboljšanje: »Kmetom bi morali prepovedati graditev lesenih koč in kozol-
cev..., uporabo šote in premoga namesto lesa v apnenicah in plavžih ter uva-
jati železne štedilnike...« (Annus 4: 126). A Müllner (1901: 22—26) je pri oceni
Scopolijevega dela na področju gozdarstva poudaril, da je bil po njegovem
boljši botanik in entomolog kot narodni gospodar in da je prehiteval svoj čas.

V razpravi *De Cucurbita pepone* opisuje navadno bučo, njeno kulturo in uporabo. V spisu *De Pascuis communibus* se naš avtor zavzema za skupne pašnike, od katerih bodo imeli ljudje več koristi, kot če jih dodelijo individualnim lastnikom (Annus 4, 1770).

Ko je hodil po terenu, je zdravil tudi govejo kugo, ki je tedaj pestila kmetiško prebivalstvo. Napisal je razpravo *Luis Bovillae symptomata*, ... (1769).

Scopoli in širša okolica Škofje Loke

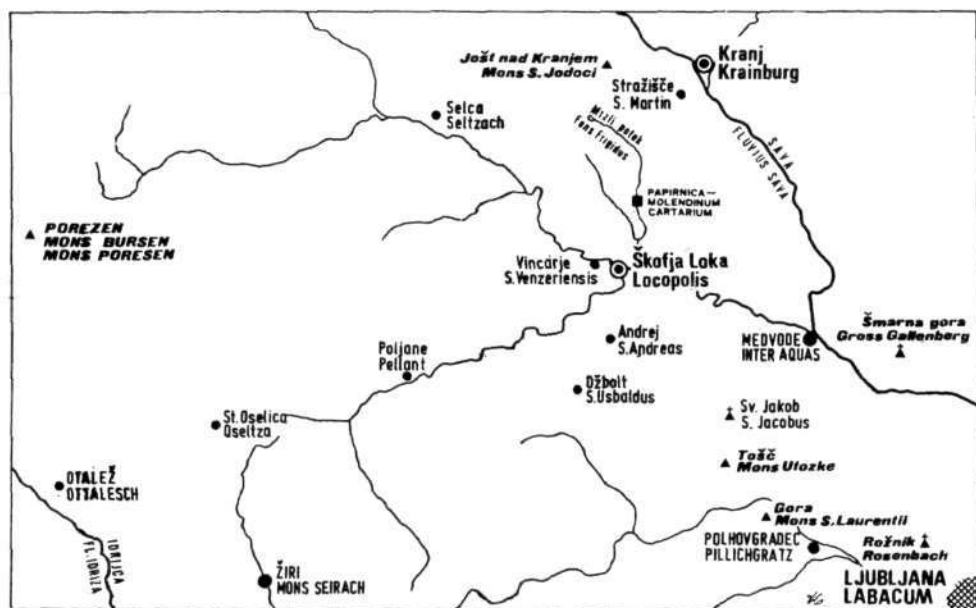
Kot smo že omenili, so Scopolija zlasti v prvih letih v Idriji druga za drugo obiskovale težke preizkušnje. Umrli so mu žena in otroci, v hiši, kjer je stanoval, je dvakrat izbruhnil požar. Kljub vsemu je takoj po prihodu v Idrijo (1754) nadaljeval s potovanji in raziskovanjem rastlinstva ter žuželk v okoliških gozdovih. V letih 1756 in 1757 je razširil svoja raziskovanja na Ljubljansko barje in prvikrat obiskal Nanos. Leto dni kasneje se je drugič poročil z Ljubljančanko Katarino von Franchenfeldt ter prehodil okolico Škofje Loke in Kranja.

Iz tega obdobja so najbrž tudi beležke o nahajališčih posameznih rastlinskih vrst, kakor jih je naš avtor objavil v obeh izdajah svoje monografije o kranjski flori (1760 in 1772). Pripombe nam odlično ilustrirajo in dokumentirajo Scopolijeva raziskovanja, saj podpirajo avtorjeve trditve z dvojnimi dokazi, namreč z navedbo lokalitet in rastlinskih vrst, ki so tam uspevale. Zato smo nekaj teh najbolj značilnih pripomb nanizali v faksimiliranem posnetku. V prvih dveh piše o vodnih rastlinah, žabjem lasu (*Callitriche spec.*) in navadnem mrzličniku (*Menyanthes trifoliata*), ki ju je našel v potoku z imenom Papirniščica ali Mrzli potok. Voda izvira izpod skalnate stene okoli 2 km severno od Škofje Loke, teče skozi vas Papirnico in se pod vasjo združuje s Pevenskim potokom. Pred dvema stoletjema je ob Mrzlem potoku (fons frigi-

Panonski svišč (*Gentiana pannonica* Scop.), ki ga je Scopolj leta 1772 (1:182) našel na Poreznu in pravilno opisal kot novo vrsto

Fot. V. Petkovšek

Sirša okolica Škofje Loke z nahajališči rastlin, ki jih omenjata Scopoli in Wulfen. Zgoraj današnja, spodaj imena kot sta jih zapisala oba avtorja (geografska skica, razlaga v tekstu)

duš) delal papirni mlin (moledinum cartarium), ki ga Scopoli omenja skupno štirikrat (1760: 177, 295, 1772/1: 136, 1772/2: 251). »Tedad so sredi vasi, pri Pirmanu ali Papirmanu, še izdelovali papir« (F. Planina, 1968: 368).

V tretjem citatu opisuje avtor vrsto lišaja (*Lichen caperatus*) na slivah in češnjah, ki ga je našel na sadnem drevju v Medvodah in Škofji Loki (1772/2: 387). Za Medvode (inter Aquas) je Scopoli polatinil slovensko ali nemško ime (Zwischenwässern), Škofjo Loko pa imenuje Lok ali Lokopolis.

Pravi kostanj (*Fagus foliis lanceolatis*) je nabiral okoli Polhovega Gradca, zanj navedel nemško ime, ki mu je tudi povzročalo težave in ga različno zapisal (Pilgratz, Pilliggratz, Pillichgratz). Kot često v prvi izdaji Flore se tudi tu srečamo s slovenskima imenoma za drevesno vrsto in plod: Carniol. Kostainou dervo, fructus vero Kosten (1760: 416). V nadaljevanju omenjenega citata »... in sylva S. Andreae, S. Jacobis, S. Usbaldi« (1760: 417) se srečamo z zanimivim vprašanjem, odkod je črpal Scopoli toliko poznavanja florističnih in topografskih podrobnosti za okolico ne le Škofje Loke same, pač pa tudi za Polhov Gradec, Ljubljano, Vrhniko in Kranj, ko pa je služboval v takrat zelo oddaljeni Idriji, kjer je nenaklonjeni predstojnik rudnika poročal o vsakem dnevu njegove odsotnosti v dvorno pisarno na Dunaj. Šentjakob (806 m) nad Medvodami, Ožbolt (860 m) in Andrej (616 m) nad Zmincem so še danes naravoslovno zanimive in splošno priljubljene izletniške točke v okolici Škofje Loke in Ljubljane. Žajbljasti vrednik (*Teucrium scorodonia*), velecvetno zvezdico (*Stellaria holostea*), skalni petprstnik (*Potentilla rupestris*) je avtor našel v gorah okoli Idrije, Zirov in Poljan (1772/1: 314, 419, 558).

Divje hruške — drobnice in jablane — lesnike (*Pyrus pyraeaster*, *Malus sylvestris*) je Scopoli obiral v gozdiču pri Vincarjih (»... in sylva Venzerien-

si...«, 1760: 581), ki so danes predmestje Škofje Loke. V širši okolici omenja tudi nekatere redkejšje vrste, tako je opazil nekje na pobočjih Ermanovca (1026 m) rumeno maslenico (*Hemerocallis flava*): »Habitat circa Oseltza et S. Udalricum« (1772/1: 253). Nekoliko zahodno od tod se je v botanično zgodovino vpisala okolica vasice Otalež (601 m), ki je postala locus classicus za novo vrsto in jo je naš avtor imenoval brezstebelni ušivec (*Pedicularis acaulis* Scop., 1772/1: 439). Isto velja za panonski svišč (*Gentiana pannonica* Scop.), ki ga je odkril na travnatih pobočjih Porezna (1622 m). Nahajališče imenuje »in Monte Bursen«, torej podobno kot slišiš še danes govoriti domačine: Purzen (1772/1: 182). Četudi je že pred Scopolijem več botaničnih avtorjev v svojih delih omenjalo to vrsto z drugačnimi imeni, je obveljalo ime našega avtorja in se kratica Scop. obvezno mora pripisati tej in drugim rastlinskim vrstam, ki jih je kot prvi pravilno »krstil«. Na Poreznu, kjer raste v večjih množinah, je Scopoli verjetno našel alpsko možino (*Eryngium alpinum*, a je ime nahajališča posplošil in ga imenuje »... in Alpibus Tolminensibus« (1772/1: 184). Na močvirnatih rastiščih šotnega mahu pri Žireh je našel tudi dve vrsti rosike (*Drosera spec.*), ter ju označil »... in udis circa Seirach« (1772/1: 232).

V svojem Prirodoslovnem letopisu (*Annus Historico Naturalis*) je naš avtor objavljial razprave različne strokovne vsebine. V 3. letniku (1769) piše o goveji kugi, ki jo je ugotovil in zdravil v Selcah (Seltzach). Šmarno goro omenja šele v drugi izdaji svoje Flore (1772/2: 32, 69) pri vrstah peskovni penušnjek (*Cardaminopsis arenosa*) in pri rdeči relikii (*Cytisus purpureus* Scop.), ki jo je sam prvi pravilno determiniral in poimenoval. Obakrat pa citira svojega sodelavca F. X. Wulfna kot pošiljatelja obeh rastlin: »Habitat in Monte Gros-Gallenberg, unde misit P Wulfen« (l. c. 32, 69). Ker Scopoli sicer nikjer v svojih delih ne omenja vrha Šmarne gore, sklepamo, da je ni obiskal.

Nekaj kilometrov južno od Žirov so kraji Veharše, Medvedje brdo in Mravljišče, ki leže izven okvira geografske skice in ožjega okoliša občine, a so nekako zgodovinsko povezani s škofjeloškim ozemljem. Do sredine 18. sto-

Baltazar Hacquet je bil francoski razsvetljenec, ki je 20 let živel in deloval kot zdravnik v Idriji (1766–1773) ter kot profesor anatomije in kirurgije v Ljubljani (do leta 1787).

letja Idrija namreč ni imela cestne zveze s svetom, temveč le tovarniške poti, po katerih so živosrebrno rudo tovorili preko Žirov v Poljansko dolino in v Škofjo Loko (I. Vrišer, M. Verbič 1960: 315; S. Majnik 1969: 211). Povod za zgraditev oziroma rekonstrukcijo ceste iz Idrije čez Kovačev rovt, Dole in Veharše na Vrhniko je dal pričakovani obisk soproga cesarice Marije Terezije Franca I., ki pa je medtem v Innsbrucku umrl. Dela na cesti so se začela leta 1760, ko jih je vodil predstojnik rudnika Anton Sartori, končal pa jih je njegov naslednik Ivan grof Inzaghi v letu 1765 (M. Arko 1931: 239).

Če primerjamo te podatke s tistimi, ki jih navaja Scopoli v svojem itinerariju, pridemo do zaključka, da je verjetno večkrat obiskal kraje ob trasi nove ceste v pripravljalni fazi med leti 1755 do 1760 kot pa pozneje, ko so ceste gradili in dogradili. To potrjuje tudi dejstvo, da je v prvi izdaji *Flore* (1760) omenjanih več nahajališč redkih rastlin s tega območja kot pa v drugi izdaji (1772), četudi je slednja sicer mnogo obsežnejša. Nekajkrat omenja Veharše same kot nahajališče, nekajkrat cerkev na Medvedjem brdu pri Veharšah:

»Habitat in Monte S. Catharinae circa Bekerische« (1760: 241).

Nahajališče praproti kačji jezik (*Ophioglossum vulgatum*), ki je tedaj veljala za redkost, je hotel točneje označiti, zato zapiše tudi hišo, pri kateri raste:

»Habitat... et circa Wecherische in den Maraulischer Grund« (1772/2: 287).

Ime kraja Weckerische je zapeljalo A. Paulina, da je zapisal: »Ophioglossum vulgatum L. kommt nach Scopoli (1772/2: 287) auch in Wiesen am Nordfusse des Grosskahlenberges bei Vikrče...« (Paulin 1901: 14) in tako napačno določil nahajališče praproti kačji jezik. Napako je kmalu sam popravil in v razpravi *Farne Krains* pravilno ugotavlja: »...bei Veharše...« (A. Paulin, 1906: 32).

Samotno staro kmetijo in hrib, ki se enako imenujeta Mravljishiče (865 m), opazimo na karti okoli 500 m severozahodno od središča Veharš. V vlažni dolinici pod hišo, v kateri prevladuje travna združba tipa *Molinietum coeruleae*, smo odkrili tudi kolonijo praproti, ki že 200 let vztraja na rastišču relativno visoko v hribih.

Ime mesta Kranja piše različno »...circa Kramburgum...« (1760: 44), »...circa Krainburg...« (1760: 531) in »...circa Cramburgum...« (1772/2: 465). Okoli Kranja in zlasti okoli Šmartnega pri Kranju, torej na severnem robu Sorškega polja, je Scopoli večkrat nabiral gobe: »...circa S. Martinum Cramburgi...« (1772/2: 437, 438, 442, 452, 465). To je bila vplivna prажžupnija, ki jo I. W. Valvasor imenuje »Pfarr S. Märten bey Krainburg« (1689, 8: 766). Šmartno je danes sestavni del Stražišča pri Kranju.

Gobe je nabiral in raziskoval razen v okolici Idrije še v okolici Ljubljane ter po pašnikih in košenicah okoli Škocjana pri Turjaku (circa S. Cantianum, prope arcem Auersperg, 1760: 22), okoli Nove Štife in Ribnice (Neustift, Reifnitz, 1760: 14). Z enakim namenom je večkrat obiskal Horjul (Forum Julii), Bistro, ki jo imenuje različno: Freidenthal, Vallis Iocosa (1772/2: 417, 447) in Vallis jucunda Coenobii Cysteriensis (1760: 316).

Baltazar Hacquet in Franc Wulfen

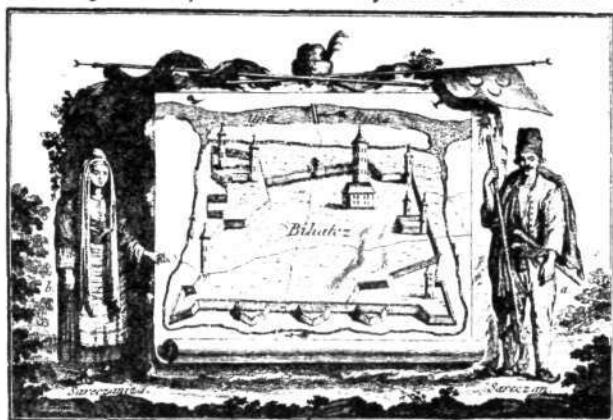
Tudi Scopolijeva sodobnika Hacquet in Wulfen večkrat omenjata v svojih delih Škofjo Loko in njeno okolico. Baltazar Hacquet je bil francoski razsvetljenec, ki je 20 let živel in deloval med Slovenci, najprej kot rudniški kirurg

v Idriji (1766—1773). Podobno kot pred njim Scopoli, se je na Dunaju spoznal s protomedikom M. Terezije, z Nizozemcem G. van Swietnom, ki je ustregel njegovi želji in ga poslal v Idrijo. Sam Hacquet se takole spominja teh časov: »Izbral sem si Kranjsko zaradi prirodoznanstva in zaradi slovečega živosrebrnega rudnika, ki tam leži, in to tem bolj, ker sem vedel, da živi tam slavni Scopoli« (1789: 9).

V nasprotju z umirjenim znanstvenikom Scopolijem je bil Hacquet nemiren duh, poln zanosa in želje za napredkom. Njun biograf A. Müllner ju je dobro karakteriziral: »Doch wie verschieden waren die beiden Charaktere, Scopoli eine sanfte Gelehrtennatur, Hacquet ein schneidiger Haudegen voll pointe d'honneur, der sich nichts gefallen liess, beide aber voll Eifer und Hingebung für ihre Pflicht und die Wissenschaften« (1906: 290).

Zato je razumljivo, da se Hacquet ni znašel v naših skromnih razmerah, ki so mu često postajale pretesne in se je nad njimi bridko pritoževal: »Tu

ORYCTOGRAPHIA CARNIOLICA,
oder
Phyikalische Erdbeschreibung.
des
Herzogthums Krain,
Styrien,
und zum Theil der benachbarten Länder.

Vierter Theil.

Hacquetova
Oryctographia
carniolica
1778—1789)
predstavlja
temelj današnje
geologije,
mineralogije
in petrografije
na Slovenskem

Leipzig,
bey Johann Gottlob Immanuel Breitkopf, 1789.

Bela čmerika (*Veratrum album*) je znana strupena rastlina, ki je živdni smrtno nevarna. Avtor opisuje zastrupitve in boj proti njim

Franc Ksaver Wulfen (1728–1805) je bil marljiv Scopolijev sodelavec, ki ni bil doma samo v botaniki, temveč tudi v zoologiji in mineralogiji. V svojem florističnem delu (1758) omenja pri okoli 20 vrstah nahajališča s Kranjskega, med njimi so tudi nekatera iz okolice Skofje Loke

moram razkriti še neko okoliščino, ki mi je povzročila marsikatero zapreko. Ne samo to, da sem za blagor države žrtvoval svoje pičlo premoženje in svoje moči, še to, da v tej nehvaležni deželi, kjer je vse, kar je znanost, kakor tudi plemstvo v popolnem razsulu — izvzetih je le nekaj glav — nisem dobil za plačilo nič drugega ko zasmeh, ali bolje rečeno, celo zaničevanje mi je bilo za plačilo. Temu je sledilo tisoč ovir, ki so mi jih delali moji šefi, ki so bili ali puhloglavci ali celo pobožnjaki, kakor tudi večina ostalega občinstva, ki je spričo pomanjkanja dobre izobrazbe obdarjeno s prismuknjenim srcem... Prav tako se je godilo za deželo nesmrtnemu zgodovinarju Valvasorju, ki je žrtvoval vse svoje premoženje, tako tudi marljivemu geografu Florjančiču in prav tako slavnemu in neutrudnemu prirodoslovcu Scopoliju» (1789: 11).

Dogajale so se še hujše stvari, ki so Hacquetu zagrenile življenje. Ko je v Ljubljani, kjer je do leta 1787 kot profesor predaval anatomijo in kirurgijo, ustanovil prvi anatomski inštitut, ki so ga imenovali tudi anatomska teater, se je med ljudstvom razširila prazna vera, da ga je Hacquet zgradil z namenom, da bo v njem ubijal rdečelasce in jim jemal kri. Z njihovo krvjo bo jezuit Gabrijel Gruber, ki je bil razvpit za alkimista, pretvarjal živo srebro v zlato. Na ta način, da si hoče Gruber pridobiti dovolj denarja, ki je bil potreben za dograditev Gruberjevega prekopa. Ta bajka je imela za Hacqueta neprijetne posledice, postal je splošno osovražen in je moral poslej pod napačnim imenom potovati po naši zemlji, da se je izognil nevšečnostim.

Bil pa je Hacquet neutruden popotnik in raziskovalec, ki se je na dolgotrajnih potovanjih posvečal predvsem geološkim in mineraloškim problemom. Znano je njegovo obsežno delo s tega področja *Oryctographia carniolica* (1778

do 1779, v štirih delih). Opisal je tudi južnoslovanske narode, njih šege in socialne razmere, ter publiciral razprave o zdravljenju živinskih bolezni. V manjši meri se je posvečal botaniki ter vneto raziskoval cvetano našega planinskega sveta. Sad teh prizadevanj je knjižica *Plantae alpinae carniolicae* (1782), ki je pomemben prispevek k poznavanju domače flore. Bil je pionir alpinizma v Vzhodnih Alpah in je sam prehodil velik del njihovega območja. Prav tako je bil publicistično izredno plodovit, a se vsa njegova dela niso ohranila.

Potoval je tudi po okolici Škofje Loke, kar dokazujeta dva citata: »... Iz teh krajev (okoli Mengša) sem krenil nazaj proti Savi, da bi preiskal malo pogorje, ki leži okoli Šmarne gore, ki jo Nemci imenujejo Gallenberg, pa so z Valvasorjem enake misli, da je to del ali konec Monte Ceze ali Caesiusa...« (Oryct. 1784, 3: 24). V prvem zvezku *Oriktografije* (1778) je opisal Hacquet bolj podrobno smer svoje poti od Škofje Loke proti zahodu po Selški dolini vse do Porezna: »V tej dolini je mala rečica Zeier ali Sora, ki teče proti mestecu

PLANTÆ ALPINÆ CARNIOLICÆ.

COLLEGIT ET DESCRIPSIT

BALTH. HACQUET.

PHILOSOPHIÆ ET MEDICINÆ DOCTOR, ANATOMIÆ, CHIRURGICÆ ARTIS
ATQUE OBSTETRICIÆ PROF. PUB. ORD. SOCIETATIS CÆSARÆ REGIÆ
AGRARIÆ ET HONARUM ARTIUM IN DUCATU CARNIOLIÆ SECRETARIUS

PERPETUUS, ACADEM. SCIENT. IMPER. NAT. CURIOSORUM.

MOGUNTINÆ, FRANCOFURTI AD ODERAM, BOTANICÆ

ET GEORGOPOLII FLORENTINÆ, AMICORUM NAT.

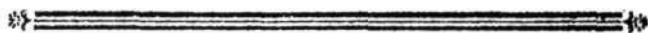
SCRUT. BEROLINENSIS, HALLENSIS,

OECONOMIÆ LIPSIENSIS &c.

SODALIS.

Kranjske alpske rastline
(1782) je drobna razprava
(ima 16 strani), kjer je
Hacquet opisal nekaj po-
membnejših visokogor-
skih cvetnic

VIENNÆ,
Sumptibus Bibliopolæ Joannis Pauli Kraus.

1782.

Loka ali Laak... Tu sem prekoračil gorovje Purzen in tako končno prišel v veliko Bohinjsko dolino» (1778, 1: 14). V drugih svojih razpravah opisuje naš avtor živinske bolezni in zdravilne rastline, s katerimi se je boril proti njim. Nekatere rastlinske vrste imenuje tudi s slovenskimi imeni. Za primer smo izbrali belo čmeriko (*Veratrum album*), katere uživanje povzroča krvave griže in smrt. Imenuje jo »ta bella Zhmerika, oder Tschemrika« in dodaja zanimiv komentar: »... so wie sie von unsern alten Illyrern, als Tartarn, Kirgisen und Kalmucken genannt wird« (1779, 4: 40–43).

Med svojimi sodelavci Scopoli največkrat omenja Franca Xaverja Wulfena (1728–1805), ki je bil nekoliko mlajši od Scopolija in ga je imel med vsemi sodelavci najbolj v čislih. Wulfen je pošiljal Scopoliju predvsem rastline in žuželke iz okolice Gorice, Trsta, Furlanije in severne Istre. V teh krajih (v Gorici) je Wulfen bival v letih 1755 in 1761, torej pred Scopolijem. Dve leti, 1762. in 1763., se je Wulfen mudil tudi v Ljubljani in v tem času prepotoval skoraj vso Kranjsko. Med drugim je obiskal Julijske Alpe, Karavanke, Kamniške planine z Grintavcem, okolico Ljubljane, Notranjsko in Dolenjsko s Kočevjem, kamor Scopoli ni prišel.

Scopoli se Wulfenu zahvaljuje za mojstrske opise in opombe, ki jih je pripisal k rastlinam za drugo izdajo *Flore* (1772): »Eximia in Floram nostram merita sunt R. P. Francisci Xaver Wulfen e S. I. qui indefessa industria collectas circa Goriziam plurimas plantas benevole communicavit« (1772: Uvod). S podobno zahvalo se srečamo tudi pri žužerkah (*Entomologia carniolica*, 1763: 235), kjer je Scopoli imenoval Wulfenu na čast metuljčka *Phalaena wulfeniana*.

Najlepši spomenik mu je postavil dunajski botanik, profesor in sodobnik J. N. Jaquin, ki je imenoval novo rastlino v čast najditelju koroška wulfenija (*Wulfenica carinthiaca* J. N. Jacq.). V svojem največjem delu *Flora norica phanerogama* (1858) navaja Wulfen pri več kot 200 redkih vrstah nahajališča iz Kranjske, med njimi jih je veliko iz okolice Škofje Loke. Rušnato zvončnico (*Campanula caespitosa* Scop.) in številne druge rastline je Wulfen nabiral na Tošču, ki ga imenuje Mons Utozke, včasih piše tudi Mons Utozsce (glej geogr. skico). Bil je na Gori nad Polhovim Gradcem (Mons S. Laurentii), kjer je našel rumenkasti luk (*Allium ochroleucum*). S tem je bil tudi na tedaj še neodkritem klasičnem nahajališču igalke (*Daphne blagayana*), katere odkritje je sredi 19. stoletja razburkalo duhove tedanjih floristov skoraj po vsej srednji Evropi.

Več zanimivih vrst cvetnic je našel v gozdovih in na vrhu Šentjošta nad Kranjem, ki mu pravi Mons Sancti Jodoci. Srebrenko (*Lunaria rediviva*) je trgal v gozdovih Lubnika, ki ga opiše in tudi ekološko karakterizira: »In monte civitati Locopolitanae (Bischoflaag) adsito, versus ejusdem sumitatem loco sylvestri umbroso praecipite rupes inter, copiosa Julio« (1858: 599). Obiskal je tudi Porezen ter nabral za svojo zbirko dlakavo trebelje (*Chaerophyllum hirsutum*). Ime nahajališča je zelo sodobno zapisal: »... In monte Poresen alpium Tolminensium...« (1858: 357).

Scopoli, Hacquet in Wulfen so bili sicer tujci, ki jih je k nam privedlo naključje, toda niso nam ostali tujci. Vživel so se v naše kulturne in narodnostne razmere ter stopili v živ stik z našim ljudstvom. Kot bi prižgali prometjski ogenj naravoslovnih znanosti, nam še danes ideali njihove dobe svetijo skozi mrakove in jasnine in vse dotlej še niso izgubili lepote in privlačnosti, bi rekel naravoslovni poet Pavel Grošelj (1939).

Literatura

C. Clusius, 1583: *Rariorum aliquot stirpium historia*. Antwerpiae; 1601: *Rariorum plantarum historia*. Antwerpiae. — P. P. Glavar, 1768: Vorschlag — Beantwortung zur Verbesserung der Bienen-Zucht in denen k. k. Erbländern. Priv. Arhiv XIV. — J. Gregori, 1976: Ornitologija na ozemlju današnje Slovenije do leta 1926. *Proteus*, 38: 244—245, Ljubljana. — P. Grošelj, 1939: Prirodnoznanstvena prizadevanja med Slovenci. *Zbornik Prirodoslovnega društva* 1: 7—22, Ljubljana. — B. Hacquet, 1778—1789: Beobachtungen und Heilungsmethoden einzelner Hornviehkrankheiten, welche durch Gifte aus den drey Naturreichen verursacht werden. Vierte Sammlung Nützlicher Unterrichte... 4: 40—43, Laybach; 1782: *Plantae alpinae Carniolicae*. Viennae. — F. Kocbek, 1888: Dr. Ivan Anton Scopoli. V spomin stoletnice njegove smrti. *Učiteljski tovariš*, ponatis, 1—16, Ljubljana. — J. Lazar, 1960: 150 let botaničnega vrta v Ljubljani. *Ad annum Horti botanici Labacensis solemnem CL. Universitas Labacensis*, Ljubljana. — A. Martinčič-F. Sušnik, 1969: *Mala flora Slovenije*. Ljubljana. — P. A. Mattioli, 1569: *Commentarii in sex libros Pedacii Dioscoridis Anazarbei de Medica materia*. Venetiis. — E. Mayer, 1952: Seznam praprotnic in cvetnic slovenskega ozemlja. *Dela IV. razr. SAZU*, 5, Ljubljana; 1972: Dvesto let »Kranjske flore« J. A. Scopolija. *Proteus*, 34: 299—305, Ljubljana. — S. Mihelič, 1976: Peter Pavel Glavar, čebelar, čebelarški pisec, učitelj in organizator. Ob 200-letnici pisane besede o slovenskem čebelarstvu, 20—65, Ljubljana. — A. Müllner, 1906: Dr. J. A. Scopoli als Werksarzt in Idria 1754 bis 1769. Nach den Akten des k. k. Hofkammerarchives. *Berg- und Hüttenmännisches Jahrbuch der k. k. montanistischen Hochschulen zu Leoben und Příbram*, 54: 261—292, Wien; 1907: Balthasar Hacquet als Werkschirurg in Idria vom 20. September 1766 bis 15. Dezember 1773. Nach archivalischen Quellen. *Ibidem*, 55: 339—371, Wien. — V. Novak, 1974: B. Hacquet in slovenska ljudska kultura. *Traditiones*, 3: 17—68, Ljubljana. — V. Petkovšek, 1977: J. A. Scopoli, njegovo življenje in delo v slovenskem prostoru. *Razprave SAZU*, 20/2: 1—104, Ljubljana. — F. Planina, 1968: Občina Škofja Loka. *Krajevni leksikon Slovenije*, 1: 368, Ljubljana; 1976: Škofja Loka s Poljansko in Selško dolino. Škofja Loka. — V. Strgar, 1969: Botanični vrt. Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani, Ljubljana. — I. Tominec, 1955: Franc Ksaver Wulfen. *Planinski vestnik*, 55: 161, Ljubljana. — J. W. Valvasor, 1689: *Die Ehre des Herzogthums Krain*. Laibach-Nürnberg. — W. Voss, 1884: Versuch einer Geschichte der Botanik in Krain (1754 bis 1883). *Jahresbericht der Staats-Ober-Realschule in Laibach*, 1: 7—17, Laibach. — J. Wester, 1954: Balthazar Hacquet, prvi raziskovalec naših Alp. Naši veliki planinci, 2: 5—63, Ljubljana. — T. Wraber, 1969: Iz zgodovine o botaničnih raziskovanjih v Julijskih Alpah in Karavankah. *Jeseniški zbornik Jeklo in ljudje*, 2: 269—293, Jesenice. — F. X. Wulfen, 1858: *Flora Norica Phanerogama*. Wien.

LA VILLE DE ŠKOFJA LOKA ET LES CHERCHEURS DES SCIENCES NATURELLES À L'ÉPOQUE D'ILLUMINISME

En Slovénie, on initia des recherches en sciences naturelles presque à l'époque où, en Europe, les premiers incunables virent le jour. Il s'agit avant tout des textes publiés étant en même temps des recueils d'expressions morphologiques et de nomenclature biologique comme p.e. les livres des auteurs P. Trubar, J. Dalmatin, A. Bohorič et H. Megiser ou bien des descriptions ou des énumérations en latin, allemand, italien ou en français de toutes sortes de produits de sol, surtout dans les oeuvres de l'Italien P. A. Mattioli (1500—1577), du Hollandais C. Clusius (1526—1609) lesquels avaient passé quelques années dans notre pays recueillant des données sur notre flore, faune et sol.

Les oeuvres littéraires des auteurs protestants et les gros livres de deux auteurs de la Renaissance, fameux botanistes et médecins, prouvent que chez nous, ainsi qu'en Europe, l'époque de l'histoire de la biologie commença il y a plus de quatre cents ans, et elle continua jusqu'aux auteurs illuminés Z. V. Popovič (1705—1774, voir photo), I. Anton Apostel (1711—1784), M. Pohlin (1735—1801), Z. Zois (1747—1819), K. Zois (1756—1800), A. T. Linhart (1756—1795), V. Vodnik (1758—1819), F. Hladnik (1773—1844) et autres.

Dans la deuxième moitié du 18e siècle, notre histoire culturelle fut enrichie et les efforts des chercheurs slovènes furent appuyés par la majeure partie d'oeuvres

spirituelles de J. A. Scopoli (1723—1788), B. Hacquet (1739—1815) et F. X. Wulfen (1728—1805) lesquels avaient vécu longtemps en Slovénie en découvrant les richesses de la nature slovène. Dans leurs oeuvres, ils citent souvent la ville de Škofja Loka et c'est pourquoi on a observé de près ces trois auteurs intéressants.

J. A. Scopoli (voir photo) travaillait pendant 15 ans, à partir de 1754, à Idrija comme médecin et parcourut en conditions difficiles une grande partie de Carniole et de Litoral slovène de l'époque. Pendant ses voyages (photos), il s'intéressait à tout ce que la nature lui offrait: aux animaux, aux minéraux, aux habitants se vouant le plus à l'étude des plantes et à la critique des conditions sociales précaires du paysan slovène et de l'ouvrier de la ville d'Idrija du 18e siècle.

Dans les deux éditions du livre *La flore de la Carniole (Flora carniolica)*, 1760, 1772, réimpression en 1792, voir photo n° 7), l'auteur essaya d'embrasser et de présenter toutes les sortes des fleurs autochtones ou cultivées en Slovénie ainsi que les groupes mineurs des plantes. Son oeuvre la plus importante sur la faune, *Entomologia carniolica* (1763, réimpression en 1792, voir photo), ne comprend pas seulement les insectes mais toute la famille d'artropodes connus jusqu'ici sur le territoire slovène. Très importante aussi la contribution qu'apportait à notre ornithologie le chercheur Scopoli. Dans son traité *Les descriptions des oiseaux (Descriptiones avium)*, 1769: 1—168, il décrivit plusieurs espèces nouvelles d'oiseaux en y ajoutant souvent les noms slovènes de la même manière que dans la première édition de sa *Flora* (1760) où il avait cité cent noms slovènes des plantes. A part cela, Scopoli publia plus de vingt traités et livres des sciences naturelles.

Le chercheur illuministe B. Hacquet (voir photo) fut nommé de sa propre volonté à Idrija où travaillait le célèbre Scopoli. Par sa monographie *Oryctographia carniolica* (1778—1789, voir photo n° 13), il devint le fondateur de la géologie, de la pétrographie et de la minéralogie de la Terre. Dans son traité *Plantae alpinae carniolicae* (1782, voir photo n° 15), il décrit plusieurs plantes du monde alpin slovène complétant ainsi la monographie de Scopoli. Dans ses études ethnologiques, il décrivit les Slaves du Sud (1801—1808).

Parmi ses collaborateurs, M. Scopoli mentionne le plus souvent F. X. Wulfen qu'il respectait le plus. D'origine suédoise, Wulfen fut né à Belgrade et s'intéressait à la botanique, à la minéralogie et à la zoologie. Dans l'introduction à son ouvrage *Flora carniolica* (1772) Scopoli le remercie de ses descriptions et notes souveraines des plantes qu'il avait cueillies dans le Litoral slovène. On trouve des remerciements semblables dans son livre sur les insectes (1763: 235). Dans son ouvrage le plus important, *Flora nordica...* (1858), Wulfen cite plus de deux cent espèces de plantes qui se trouvent en Carniole dont plusieurs dans les environs de Škofja Loka. Il cite comme habitats Tošč (Mons Utozke), Mont au dessus de Polhov Gradec (Mons S. Laurentii), Šentjošt au dessus de Kranj (Mons Sancti Jodoci), Lubnik (Mons civitatis Locopolitanae aditus), Šmarna gora (M. Gallenberg), Porezen (Mons Poresen) et d'autres.